

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Fingerroos, Outi; Kajander, Konsta; Lappi, Tiina-Riitta

Title: Johdanto : Menetelmäkirjan logos

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Outi Fingerroos, Konsta Kajander, Tiina-Riitta Lappi ja SKS

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Fingerroos, O., Kajander, K., & Lappi, T.-R. (2022). Johdanto : Menetelmäkirjan logos. In O. Fingerroos, K. Kajander, & T.-R. Lappi (Eds.), *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät* (pp. 8-22). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas, 274.
<https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/tl.274/>

Johdanto: Menetelmäkirjan *logos*

Outi Fingerroos

 <https://orcid.org/0000-0001-7288-2127>

Konsta Kajander

 <https://orcid.org/0000-0001-7113-0273>

Tiina-Riitta Lappi

 <https://orcid.org/0000-0002-6459-7024>

Tämä teos on kokoelma humanistisesta kulttuurien tutkimuksesta ja sen menetelmistä. Teos on tarkoitettu niin opinnäytettä suunnitteleville kulttuurien tutkimuksen opiskelijoille kuin pidemmälle ehtineille tutkijoille. Sen kirjoittajat ovat etnologeja, antropologeja ja laajemmin kulttuurien tutkijoita. Teos käsittelee kulttuurien tutkimusta *ethnosten* ('kansa', 'heimo') ja *grafoiden* ('kirjoittaminen', 'kirjoitus') äärellä tässä hetkessä. Tarkasteltavana ovat traditiot, tieto, epistemologia, menetelmät, tutkijan käytänteet ja kirjoittaminen luovana toimintana. Teoksen keskeisenä ajatuksena on, että humanistisella kulttuurien tutkijalla on tiedon tuottamisessa ensisijainen asema ja että etnografia on enemmän kuin menetelmä: se on asenne, traditio ja tutkimuksen tekemisen konteksti. Näistä aineksista syntyy kulttuurien tutkimuksen *logos*, jolla tarkoitamme tässä teoksessa oppeja, periaatteita ja ajattelun välineitä, joilla tutkijat tuottavat tietoa ihmisistä.

Tämän teoksen juuret juontavat vuoteen 2015, jolloin Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen vuotuinen Talviseminaari järjestettiin Mikkelissä teemalla "Aineistot". Yksi esitelmöijistä oli tuore etnologian ja antropologian professori Outi Fingerroos, joka lähestyi teemaa etnografian näkökulmasta. Fingerroos totesi esityksessään, että kaikki etnologit ja antropologit ovat käytännössä etnografeja, ainakin jossakin elämänsä vaiheessa. Fingerroosin väite sai väitöskirjatutkimustaan juuri aloittamassa olleen Konsta Kajanderin mieteliääksi: "Jos etnologia ja antropologia pohjaavat noin vahvasti etnografiaan, mistä tulee näiden tieteenalojen logos?" Kajander ja Tiina-Riitta Lappi keskustelivat seminaarin jälkeen etnologisen ja etnografisen tiedon prosesseista, ja kehittivät ideaa eteenpäin Turun

Kansatieteen päivien 2016 sessiossa ”Tiedettä arjesta – Mitä on etnologinen tieto?” Samassa seminaarissa julkaistiin myös antropologi Jukka Jouhkin ja kansatieteilijä Tytti Steelin toimittama *Etnologinen tulkinta ja analyysi* (2016). Edellisestä etnologian tutkimuskenttää laajemmin kartoittavasta menetelmäkirjasta, Pirjo Korkiakankaan, Pia Olssonin ja Helena Ruotsalan toimittamasta artikkelikokoelmasta *Polkuja etnologian menetelmiin* (2005), oli kulunut tuossa vaiheessa 10 vuotta, ensimmäisenä Ethnos-toimitteena julkaistusta *Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa* (Pennanen, Sammallahti & Haapalainen-Tiainen 1985) sitäkin kauemmin. Jouhkin ja Steelin toimittama kirja ei ollut niinkään kokoelma tieteenalan menetelmistä vaan kuvaus etnologisesta tutkimus- ja tulkintaprosesseista (ks. Kajander 2016). Tilaus päivitetylle suomenkieliselle oppikirjalle, joka palvelisi yhtäältä etnologeja ja toisaalta laajemminkin humanistisia kulttuurien tutkijoita oman logoksensa etsinnässä, oli siis selkeä.

Teoksen varsinaiset syntysanat lausuttiin KUMU:n eli Kulttuurit ja yhteisöt muuttuvassa maailmassa -tutkinto-ohjelman ensimmäisillä tutkimuspäivillä helmikuussa 2018. Päivän aikana kuultiin kaikkiaan 16 esitelmää urapolkujen eri vaiheissa olevilta etnologeilta, antropologeilta, folkloristeilta ja kulttuuripolitiikan tutkijoilta. Esitysten aiheet kattoivat laajan kirjon kulttuurien eri osa-alueita Lapin kulttuuriperinnöstä Tansanian lapsiavioliittoihin, 1800-luvun sanomalehtien maaseutukirjeistä 1960-luvun elokuvadiplomatiaan sekä toisen aallon feministien elämäkerrallisista haastatteluista nykyarjen ruokahävikkikeskusteluihin. Tutkimusaineistot, teoriat ja menetelmät poikkesivat huomattavasti toisistaan, samoin tutkijoiden määritelmät kulttuurin käsitteestä. Tilaisuuden lopuksi Fingerroos nosti esiin tarpeen uudelle, päivitetylle menetelmäkirjalle, jota voisivat hyödyntää niin tutkijat kuin opettajat. Mikkelin Talviseminaarissa alkanut ympyrä siis sulkeutui kolme vuotta myöhemmin, kun Fingerroos, Kajander ja Lappi alkoivat toimittaa kirjaa kulttuurien tutkimuksen menetelmistä.

Teoksen sisältö kehittyi aluksi pitkälti jyvaskyläläisen etnologian ja antropologian lähtökohdista, mutta laajeni lopulta myös muille humanististen kulttuurien tutkimuksen aloille. Mukaan kutsuttiin asiantuntijoita Porista, Turusta ja Joensuusta. Teosta työstettiin yhteisissä tapaamisissa ja jaetuissa tekstitiedostoissa. Uusia kirjoittajia pyydet-

tiin mukaan myös työprosessin kuluessa, kun todettiin joitain aiheen kannalta keskeisiä näkökulmia vielä puuttuvan.

Välineitä kulttuuristen ilmiöiden ja arjen tarkasteluun

Tämä teos on kaleidoskooppinen näyte humanistisen kulttuurien tutkimuksen menetelmistä, tutkijuudesta ja tiedon tuottamisesta 2020-luvun alussa. Teoksen avulla voi tutustua sellaisiin yleisesti käytössä oleviin menetelmiin, joiden avulla tutkijat tuottavat tietoa erilaisista kulttuurisista ilmiöistä ihmisten arjessa. Kirjoittajat antavat lukujensa lopuksi lukuvinkkinä viisi teosta, joista kulttuurien tutkimuksen alojen opiskelija tai pidemmälle ehtinyt tutkija voi aloittaa perehtymisen luvussa käsiteltävään aiheeseen. Tämä kirja ei kuitenkaan pyri toimimaan kaiken kattavana johdatuksena jokaiseen kulttuurien tutkimuksessa käytettävään menetelmään tai teoreettiseen viitekehykseen. Kaleidoskooppin keskeinen ominaisuus on heijastuma, joka toistuu symmetrisenä mutta avautuu joka kurkistuksella eri tavalla. Kaleidoskooppimainen teos ei siis heijasta samoja asioita kuin 1990–2000-lukujen alun oppaat (ks. esim. Leimu & Korhonen 1997; Lönnqvist, Uusitalo & Kiuru 1999; Marander-Eklund, Illman & Henriksson 2004; Pöysä, Järviluoma & Vakimo 2010; Kouri 2015) tai viidentoista vuoden päästä kirjoitettavat uudet teokset. Teoksen näkökulma on selkeän humanistinen, ja sen fokus on kulttuurien tutkimuksen nykyydessä.

Keskustelu etnografiasta on jatkunut vilkkaana toimitusprosessin aikana. Teoksen luvuissa esitelläänkin monipuolisesti etnografisten menetelmien soveltamista tutkimuksellisesti ja toiminnallisesti erilaisissa konteksteissa. Teos ei käsittele yksinomaan etnografista tutkimusta (esim. Brewer 2000; Davies 2008; Fetterman 2010), vaan esittelee monipuolisesti etnologiatieteissä ja kulttuurien tutkimuksessa sovellettavia menetelmiä. Kuitenkin juuri etnografia tai yleisemmin etnografinen tapa tarkastella maailmaa, kulttuurisia ilmiöitä ja ihmisen niihin liittämiä merkityksiä on se yhteinen tekijä, joka on hyvin tunnistettavissa kaikissa teoksen luvuissa. Tätä voisi kutsua etnografiseksi asenteeksi, ajattelutavaksi, joka läpäisee tutkijan arjessa kaikki tutkimusprosessin vaiheet. Etnografinen asenne on kulttuuris-

ta uteliaisuutta, viehtymystä vieraaseen ja tuntemattomaan, kiinnostusta tuttuun ja arkiseen. Se on itsestäänselvyyksien kyseenalaistamista ja ympäröivän todellisuuden toisinkatsomista.

Etnografian vahvasta roolista huolimatta antropologia ja etnologia tieteenaloina eivät palaudu etnografian metodologiseen perustaan. Tim Ingoldin (2008) ajattelua mukailleen etnografian tavoitteena on tarkasti ja sensitiivisesti kuvata ja selittää ihmisten elämiä, kun taas etnologian ja antropologian ydin on siinä, että etnografisen tarkastelun pohjalta on mahdollista kuvitella myös muita todellisuuksia ja lähestyä luovasti jatkuvasti muotoutuvia inhimillisen elämän tilanteita ja olosuhteita. Ingoldin mukaan (2008, 82) antropologian erityisyys on siinä, että se ei tutki ihmisiä vaan tutkii ihmisten kanssa. Määritelmä vastaa hyvin myös muiden kulttuurien tutkimuksen alojen tapaa tehdä tutkimusta. Kulttuurien tutkijoina havainnoimme ympäröivää maailmaa, avaamme silmämme ja mielemme toisenlaisille olemisen tavoille ja mahdollisuuksille. Tuotamme tietoa vuorovaikutuksessa maailman, ihmisten ja ei-inhimillisten toimijoiden kanssa, ajattelemme ja opimme yhdessä. Tämä tutkimuksellinen ote on vahvasti läsnä myös tämän teoksen teksteissä.

Kaikkia tämän teoksen kirjoittajia kiinnostaa ennen kaikkea se, minkälaisilla välineillä kulttuurisia ilmiöitä juuri nyt työstetään. Teoksesta siis puuttuu joukko näkökulmia, joita löytyy esimerkiksi Tietoarkiston tutkimusmenetelmien opiskelun ja opetukseen tarkoitettusta yleisestä Menetelmäopetuksen tietovarannosta (julkaistu 2021). Eri luvuissa keskitytään tutkijan arkeen tässä ajassa: kirjoittajia innostaa ajatus tieteen agendoista ennen ja nyt. Humanistisen kulttuurien tutkimuksen logoksen näkökulmasta agendahyppely on jatkuvaa tieteen uudistumista.

Teksteissä käytetään rinnakkain ja lomittain ilmaisuja *kulttuurien tutkimus*, *etnologia* ja *antropologia*. Termin valinta riippuu käsiteltävästä aihepiiristä tai luvun kirjoittajien omista positioista. *Etnologiaa* ja *antropologiaa* käytetään sanaparina silloin, kun kirjoittajalla on selkeästi tausta tai affiliaatio Jyväskylän yliopistossa. Tarpeen vaatiessa jyväskyläläisetkin kirjoittajat voivat identifioida itsensä antropologeiksi, etnologeiksi tai folkloristeiksi, mille löytyy selitys koulutusohjelman 1960- ja 1970-luvuille ulottuvista juurista ja myöhemmistä nimityksistä (ks. Fingerroos 2014; 2018). *Kulttuurien tutkimus*

taas on luonteva ilmaisu esimerkiksi silloin, kun käsiteltävänä on jokin kulttuurinen teoria tai menetelmä tai jos kirjoittajat eivät löydä paikkaansa etnologian tai antropologian jyväsyläläisestä traditiosta.

Kulttuurien tutkimuksella teoksessa tarkoitetaan väljästi humanistisia kulttuuria tutkivia aloja, kuten antropologiaa, folkloristiikkaa ja perinteentutkimusta, (jyväsyläläistä) etnologiaa, kansatiedettä (nykyisin myös eurooppalainen etnologia) ja uskontotiedettä. Käsitteen kulttuurien tutkimus piiriin eivät tässä kirjassa kuitenkaan kuulu arkeologia ja (nyky)kulttuurintutkimus, jonka painoaloina etenkin Suomessa ovat sosiologinen kulttuurintutkimus sekä taideaineet (ks. Iltanen 2010). Tästä juontuu myös ilmaisujen *kulttuurien tutkimus* ja *kulttuurintutkimus* välinen ero. Kulttuurintutkimuksella (engl. *cultural studies*) viitataan Birminghamista lähtöisin olevaan tutkimustraditioon, joka tarkastelee kulttuuria erityisesti yhteiskunnallisten ja valtakysymysten näkökulmasta (ks. Lehtonen 2021). Kulttuurien tutkimuksella puolestaan tarkoitetaan humanistisia kulttuureita tutkivia aloja, kuten antropologiaa, folkloristiikkaa (Joensuussa perinteentutkimus), etnologiaa (aiemmin kansatiede) ja uskontotiedettä. Näillä aloilla kulttuuria lähestytään tyypillisesti mikrotasolta, ihmisten omista arkikokemuksista käsin, joita tutkimalla kulttuurien tutkijat pyrkivät tavoittamaan niin aineellisen kuin aineettoman kulttuurin ilmenemismuotoja ja niiden merkityksiä yksilöiden identiteettien rakentajina.

Traditiot, epistemologiat ja eettiset pohdinnat

Menetelmäkirja on jaettu viiteen osaan, joista jokaisessa keskusteluun menetelmistä avataan toisistaan poikkeavia näkökulmia. Kirja esittelee näytteitä tutkimusprosessin eri vaiheista sisältäen traditiot, epistemologian ja tutkimusetiikan (luvut 1–4), etnologisen ja antropologisen kenttätönn ulottuvuudet (luvut 5–7), etnografiset käytännöt (luvut 8–11), tekstien analyysin (luvut 12–14) sekä luovan kirjoitustyön ja tutkimusprosessin kuvauksen (luvut 15–16).

Teoksen ensimmäinen osa muodostaa kulttuurien tutkimuksen traditioita, epistemologioita ja eettisiä lähtökohtia kartoittavan kokonaisuuden. Osan neljässä luvussa menetelmille rakennetaan kivijalka,

jonka aineksina ovat tiedonmuodostuksen ja tieteellisen ajattelun lähtökohdat sekä hyvä ja eettinen ihmistieteellinen toimijuus.

Luvussa ”Etnografia, paradigmat ja agendahyppy” etnologit Outi Fingerroos ja Konsta Kajander kirjoittavat humanistisen kulttuurien tutkimuksen traditiosta paradigmojen ja agendojen näkökulmasta. Luku kiinnittyy vahvasti oppihistoriaan ja suomalaiseen traditioon. Luvussa pohditaan, millaisissa konteksteissa humanistisen kulttuurien tutkimuksen logos on eri aikoina muotoutunut. Samalla lukijalle selvennetään, mitä käsitteet etnografia ja menetelmä tarkoittavat. Käsitteitä ohjaa tieteentekoa uudistavien muutosten eli agendahyppyjen ajatus. Kirjoittajat poimivat kulttuurien tutkimuksen oppihistoriasta näytteitä keskeisistä paradigmaattisista vaiheista, käännteistä ja agendoista. Ensimmäinen luku lähtee liikkeellä siitä, että suutarin lapsella on oltava kengät kuljettaessa kulttuurisen tiedon tiellä.

Luvussa ”Etnologian ja antropologian tietoteoreettiset erityispiirteet” kirjoittajat antropologi Riitta Hänninen ja etnologit Konsta Kajander ja Tiina-Riitta Lappi paneutuvat kulttuurien tutkimuksen tietoteoreettisiin erityispiirteisiin. Luvun alussa tutkijan katse kohdistetaan alan perustavimpaan käsitteeseen eli kulttuuriin, joka tässä teoksessa on sekä tutkimuksen kohde että hermeneuttisen, usein kehämäiseksi kuvatun tulkintaprosessin aihio. Hermeneuttisesta orientaatiosta kulttuuriin seuraa väistämättä joukko tiedon tuottamiseen liittyviä pohdintoja, joihin lukeutuvat tutkijan ja tutkittavien vuorovaikutukseen liittyvät suhteet sekä ymmärrys refleksiivisyyden, relativismin sekä *emic*- ja *etic*-näkökulmien merkityksestä. Luku kokoaa yhteen kaikkein perustavimmat tietoteoreettiset työkalut humanistista kulttuurien tutkijaa varten.

Tutkimuksen laadun tae on eettinen taituruus ja hyvien tieteellisten käytäntöjen noudattaminen. Teoksen kolmannen ja neljännen luvun yhteisenä teemana on hyvä tieteellinen käytäntö, tutkimusetiikka ja aineistonhallinta tutkimuksen käytännöissä. Ennakoiva etiikka on tutkimukselle välttämätön työkalu, jonka avulla monimutkaisia eettisiä kysymyksiä voi tunnistaa, työstää ja ratkaista systemaattisesti sekä hyvissä ajoissa – eli ennen kuin niistä muodostuu eettisiä ongelmia (Mustajoki 2018). Kolmannen ja neljännen luvun sisällöt hallitsevalla kulttuurien tutkijalla on periaatteessa mahdollisuus vaativampaankin työnäytteeseen.

Luvussa ”Tutkimusetiikka ja hyvä tieteellinen käytäntö” Outi Fingerroos ja historiataustainen tietoasiantuntija Marja Kokko kirjoittavat tutkimusetiikasta ihmistieteisiin liittyvänä arvona, tutkimusta ohjaavana käytäntönä sekä legaalisen säätelyn ja valvonnan kohteena. Teksti on perusteellinen kattaus EU:n ja suomalaisen lainsäädännön sisällöistä sekä niiden pohjalta laadituista ohjeista ja suosituksista. Luvussa käsiteltävien asioiden hallinta on eettisen tutkimustoiminnan ja hyvän tieteellisen käytännön perusta.

Luku ”Sensitiivisen tutkimusprosessin eettinen suunnittelu” täydentää ja syventää kolmatta lukua. Etnologit Pilvi Hämeenaho ja Nina Väkeväinen vievät eettisen toimijuuden tutkimuksen käytäntöön. Tarkastelussa on tutkimusasetelma, jossa tehdään etnografista tutkimusta vammaisten ja vajaakykyisten parissa. Tutkimusasetelma on vaativa, sillä tutkittavana ovat Suomen lainsäädännön mukaisiin tutkimuksellisiin erityisryhmiin kuuluvat ihmiset (Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta 1999/488). Luvussa annetaan työvälineitä arkaluonteisen ja erityisiin henkilötietoryhmiin liittyvään tiedon hankintaa, prosessointia ja tallennusta varten. Teksti auttaa ymmärtämään, millaisella ennakkosuunnittelulla ja työllä sensitiivisiä aiheita ylipäättään on mahdollista tutkia.

Anthropos, ethnos ja kenttä

Humanististen alojen kulttuurien tutkijan tekemä kenttätyö on pitkäjänteistä, monipuolista ja analyyttistä. Hänen on kyettävä tulkitsemaan kulttuurisia ilmiöitä niin haastattelemalla, havainnoimalla ja dokumentoimalla ihmisiä kuin analysoimalla arkistolähteitä, esineitä, mediaa, verkkoa, puhetta ja tekstejä. Teoksen toinen osa pohjustaa myöhempiä lukuja esittelemällä kulttuurien tutkimuksen kannalta merkittäviä kenttiä: klassista etnografista kenttätyötä, materiaalisen kulttuurin ja esineiden tutkimusta sekä digitaalista etnografiaa. Teoksen seuraavat osat syventävät ja laajentavat kahden ensimmäisen osan teemoja esittelemällä tarkemmin erilaisia kulttuurien tutkimuksessa käytettävien aineistojen keruu- ja havainnointitekniikoita ja analyysimenetelmiä.

Luku ”Etnografia antropologiassa” käsittelee antropologisen kenttätutkimushistoriaa. Antropologit Jukka Jouhki, Sirpa Tenhunen ja Jelena Salmi esittelevät antropologisen etnografian keskeiset muutokset sekä nykyanthropologian käsityksen etnografisen metodin sovellusmahdollisuuksista. Klassisen antropologian holistisuus ja kuvauksen nykypreesens on vaihtunut antropologisessa tutkimuksessa kulttuurin prosessuaalisuutta korostavaan näkökulmaan, jossa otetaan huomioon kulttuurin muutokset, ylijärjestyminen ja toimijat. Myös itsereflektion sekä kenttätöiden aikana tapahtuvan tutkijan ja tutkittavien välisen vuorovaikutuksen analysointi on noussut näkyväksi osaksi nykyaikaista etnografiaa. Samalla luku painottaa teoreettisen näkökulman tärkeyttä. Valitun näkökulman, teorian ja käsitteiden avulla tutkijat osallistuvat laajempaan tieteelliseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Luku ”Materiaalisuus etnologiassa” on omistettu yhdelle kenttätutkimuksen klassiselle ulottuvuudelle eli esineille. Etnologi Anna Kajander esittelee luvussa oman tieteenalansa esinetutkimuksen historiaa, keskeisimpiä tutkimuksia sekä tutkimuskentän uusia tarkastelukulmia ja menetelmiä. Luku lähtee liikkeelle siitä, että materiaalisuus on läsnä kaikissa kulttuurisissa toiminnoissamme, myös digitaalisissa ja ekologisissa ympäristöissä. Materiaalisen kulttuurin tuotteista voi lukea maku- ja kulutuskäsityksiä, tunnekokemuksia, muistoja, käsityksiä oikeasta ja väärästä sekä muita yksityiskohtia ihmisten identiteeteistä. Siten materiaalisuus, esineet ja pukeutuminen ovat edelleenkin relevantteja tutkimuskohteita, jotka paljastavat mitä moninaisimpia asioita kulttuurisista toiminnoista, ajattelusta ja tunteistamme. Lukua täydentää kansatieteilijä Minna Mäkisen katsaus museoista ja museokokoelmien mahdollisuuksista kulttuurien tutkijoiden tutkimusmateriaaleina.

Luvussa ”Digitaalinen etnografia kulttuurien tutkimuksessa” antropologi Riitta Hänninen ja digitaalisen kulttuurin tutkija Riikka Turtiainen tekevät digiloikan fyysiseltä ja materiaaliselta kentältä virtuaaliseen. Tietokoneet, internet ja mobiililaitteet ovat uudenlaisen kulttuurisen kommunikaation mahdollistajia, mutta luvussa muistutetaan, että digitalisaatio ei ole muuttanut maailmaa tasapuoliseksi. Esimerkiksi osa sairaista, köyhistä, työttömistä, ikäihmisistä, vam-

maisista ja maahanmuuttajista ovat digitaalisen kehityksen katveessa. Digitaalinen etnografia on johdattanut tutkijat myös uudenlaisten tutkimuseettisten haasteiden ääreen. Luku tarjoaa ohjeita digitaalisten ympäristöjen ja verkkosisältöjen tutkimiseen sekä tutkimuseettisesti kestävän tutkimuksen suunnitteluun ja toteutukseen.

Tutkija ja etnografia

Teoksen kolmannessa osassa esitellään etnografisen menetelmän variaatioita. Kaikissa neljässä luvussa tutkija itse on keskeinen kenttätöön väline. Luku ”Havainnointi ja haastattelu” on etnologien Pilvi Hämeenahon, Eerika Koskinen-Koiviston, Minna Mäkisen ja Nina Väkeväisen kokoama esitys kulttuurien tutkimuksen keskeisimmistä työvälineistä. Luvussa lähdetään liikkeelle siitä, että havainnointi ja haastattelut muodostavat valtatie etnografian tavoittelemaan kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen. Humanistisen kulttuurien tutkijan on oikeastaan hyvin vaikea edes kuvitella sellaista tilannetta, jossa hän välttyisi ympäröivän todellisuuden havainnoinnilta alalla vakiintuneita työvälineitä käyttäen.

”Audiovisuaaliset kenttätutkimusmenetelmät” -luvun kirjoittaja Jari Kupiainen on visuaalisen kulttuurien tutkimuksen menetelmiä kehittänyt antropologi. Luku paneutuu audiovisuaalisen dokumentoinnin mahdollisuuksiin tilanteissa, kun kentällä tehdään havaintoja ja tallennetaan yhtä aikaa sekä ääntä että kuvaa. Luvussa edetään yleisestä historiasta audiovisuaalisten menetelmien eli erilaisten kuvaamisen tekniikoiden systemaattiseen hyödyntämiseen kenttätöolosuhteissa. Kahdeksatta ja yhdeksättä lukua täydentää Riitta Hännisen kirjoittama katsaus valokuvaelisitaatiosta.

Luvussa ”Aistietnografia” etnologit Eerika Koskinen-Koivisto ja Tytti Lehtovaara kirjoittavat menetelmästä, jonka ytimessä on moniaistisuuden eli näön, kuulon, hajun, maun ja tunnon hyödyntäminen tutkimustoiminnassa ja sosiaalisten suhteiden havainnoinnissa. Aisti-etnografia on lähtökohtaisesti refleksiivinen ja kokemuksellinen tutkimusprosessi, jossa tutkija ja tutkittavat työstävä aistitiedosta kulttuurista tietoa. Menetelmä itsessään on kulttuurien tutkimuksen alalla suhteellisen uusi, kokonaisvaltainen, kokeileva ja vielä muotoaan

hakeva. Etenkin *graphian* eli kirjoittamisen tasolla ja aineiston analyysissä tutkijalla on mahdollisuus valita monia tutkimattomia teitä kuljettavaksi. Luvun lopussa kirjoittajat luovat raamin sille, minkälaisiin tutkimusasetelmiin aistietnografia soveltuu.

Luku ”Autoetnografia” on etnologi ja antropologi Hannu Sirkkilän kirjoitus siitä, miten etnografia on joskus enemmän kuin menetelmä – kokonaisvaltainen maailmassa olemisen tapa. Luvussa esiteltävän autoetnografian kontekstina on 320 kilometrin pyhiinvaellusmatka, jonka Sirkkilä taivalsi Leonista Santiago de Compostelaan Camino de Santiagon reitillä Pohjois-Espanjassa. Vaellus oli metaforisesti matka sekä hengellisyyteen että autoetnografian mahdollisuuksiin. Luvun tekee mielenkiintoiseksi se, että Sirkkilä toimii samalla tutkimuksellisella kentällä kuin Kreikan Áthos-vuorelle suuntautuneista kokemuksista kirjoittanut uskontotieteilijä René Gothóni. Gothóni uskoi tutkijan äärimmäiseen muuntautumiskykyyn eli taitoon nähdä kenttä yhtäältä pyhiinvaeltajana ja toisaalta etäältä tutkijana. (Gothóni 1997.) Sirkkilän kirjoittamassa luvussa autoetnografialla on paljon selkeämpi tieteellinen *logos*. Kysymys ei ole joko–tai-asenteesta vaan tutkijan elämästä, tietoisuudesta sekä omien ja kansakulkijoiden kokemusten tutkimisesta.

Teksti ja *análysis*

Kirjan neljäs osa keskittyy tekstien kerronnallisuuden sekä puhe- ja luokittelutapojen analyysimenetelmiin. Termi ’analyysi’ (kreik. *ανάλυσις*, *análysis*) merkitsee osiin purkamista tai hajottamista (Tieteen termipankki 8.2.2021. Filosofia: analyysi). Kulttuurien tutkimuksessa analyysi on läsnä jokaisessa tutkimusprosessin vaiheessa: tutkija purkaa kulttuurin osiin muotoilemalla kysymyksen, tutkittavan kulttuurin osa-alueen ja sitä koskevat teoreettiset käsitteet sekä valitsee aineistonkeruuseen ja tulkintaan tarvittavat menetelmät. Analyysitekniikat korostuvat erityisesti siinä vaiheessa, kun kulttuurien tutkijat työstävät materiaaleistaan tutkimustuloksia.

Tekstit, olivat ne sitten kenttätöiden muistiinpanoja, haastatteluita, litteroituja kahvipöytäkeskusteluja, keruukyselyn vastauksia, sanomalehtiartikkeleita tai sosiaalisen median viestiketjuja, eivät vielä sellai-

senaan vastaa tutkimuskysymyksiin, vaan niitä on luettava läheltä ja kaukaa. Tutkijoiden tulee kiinnittää huomiota teksteissä esitettyihin yksityiskohtiin ja sisäisiin konteksteihin, kuten sanavalintoihin, argumentointiin ja teemoihin, mutta myös ulkoisiin konteksteihin, kuten kirjoittajasta, haastateltavasta tai aineiston muodostuksesta saataviin taustatietoihin sekä tekstin syntyhetken historiallisiin, kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Siten tekstien kulttuurinen luenta ja tulkinta edellyttävät monipuolista menetelmällistä osaamista.

Luvussa ”Narratiivinen analyysi” folkloristi Jyrki Pöysä osoittaa narratiivien keskeisen merkityksen ihmisten kommunikaatiossa. Ihmiset vahvistavat yhteisöllisyyttä jaettujen kertomusten avulla. Kertomusten tutkimuksella on pitkä, aina Aristoteleen *Runousoppiin* ulottuva perinne. Luvussa esitellään tutkimusalan historiaa ja keskeiset käsitteet. Se sisältää esimerkin arkisesta kahvipöytäkeskustelusta, jota tulkitaan narratiivisen analyysin viitekehyksessä. Lisäksi esille nousee kiinnostava tutkimuskentän laajennuksen mahdollisuus: Post-humanistisesta näkökulmasta myös eläimet kommunikoivat ”kertomalla” asioista toisilleen ja muille lajeille. Narratiiveista kiinnostuneet tutkijat voivat löytää tulevia tutkimusaiheitaan myös ei-inhimillisten toimijoiden parista.

Luku ”Diskurssintutkimus” paneutuu niin ikään kielen maailmaan. Etnologit Nika Potinkara, Liia-Maria Raippalinn ja Arja Turunen esittelevät diskurssintutkimuksen keskeisimmät suuntaukset, käsitteet ja suomalaiset tutkimukset. He antavat soveltamisesimerkin diskurssintutkimuksesta analysoimalla ruokahävikin mediadiskurssia. Luku selvittää kielenkäytön ulottuvuuksia sosiaalista todellisuutta luovana toimintana. Diskurssintutkimus kytkettykin oleellisesti sosiaalisen konstruktionismin teoreettiseen viitekehukseen. Kielenkäyttöä analysoimalla kulttuurien tutkijat voivat päästä käsiksi tapoihin, joilla ihmiset rakentavat omaa identiteettiään ja roolejaan sekä oikeuttavat tai kyseenalaistavat käsityksiä kulttuurista. Siten lähestymistapa antaa hedelmällisiä mahdollisuuksia tutkia kulttuuria aktiivisena prosessina, joka rakentuu ihmisten puheissa ja toiminnassa.

Luku ”Kategoria-analyysi” jatkaa kahden edellisen luvun tavoin kielenkäytön tutkimuksen parissa, mutta laajentaa sitä kognitiivisen kulttuurintutkimuksen keskusteluihin. Etnologit Konsta Kajander ja Meri Tuovinen luovat artikkelissaan siltaa etnometodologisen ja

kognitiivisen kategoria-analyysin välille. Kirjoittajat esittelevät aluksi näiden tutkimusperinteiden keskeisimpiä teorioita, käsitteitä ja tutkimuksia. Tämän jälkeen he antavat analyysiesimerkin Tuovisen väitöskirja-aineistosta, jossa haastateltava kertoo muslimi-kategoriasta ja sitä koskevista kulttuurisista käsityksistä arkisissa kohtaamistilanteissa. Luku korostaa luokittelujen keskeistä roolia ihmisten ajattelussa ja kielenkäytössä. Kategoria-analyysin avulla tutkijat voivat tuoda näkyviksi arkielämän kulttuurisia normeja käytäntöjä ja rakenteita, joita ihmiset mallintavat kielen, ajattelun, yhteisöjen ja ympäristön vuorovaikutuksessa.

Grafia taitona

Kaikki kirjoittaminen on luovaa työtä, kuten kulttuurien tutkijat Emilia Karjula ja Tiina Mahlamäki kirjoittavat teoksensa *Kurinalaisuutta ja kuvittelua. Näkökulmia luovaan tietokirjoittamiseen* (2017) alussa:

Luovuus merkitsee myös tietokirjoittajan ja tutkijan ammattitaitoa siirtyä lajityypistä toiseen, välineestä toiseen ja taitoa löytää itselle sopivimmat tavat toimia ja kirjoittaa, hyödyntää lajityyppien ja välineiden ominaispiirteitä, mutta myös rikkoa perinteisiä tapoja ajatella, lukea, tehdä ja kirjoittaa.

Kirjoittamisen ja kirjoittajan luovuus ovat siis taitoja, joita voi hyödyntää yhtä hyvin tieteellisissä teksteissä kuin tietokirjoittamisessa. Lisäksi kielen luova käyttö sisältää niin pyrkimyksen kirkkaaseen ja täsmälliseen ilmaisuun kuin irtiotot akateemisen kirjoittamisen konventioista. (Karjula & Mahlamäki 2017.)

Kirjan viides osa on omistettu tällaiselle kirjoittamisen tavalle. Sen kahdessa luvussa grafiata tehdään tutkijan työpöydän äärellä taiten ja omaa ilmaisua kehittäen. Lukijan tehtävänä onkin puntaroida oman tieteellisen kirjoittamisensa konventioita. Luvussa ”Etnografinen kirjoittaminen” uskontotieteilijät Jaana Kouri ja Tiina Mahlamäki paneutuvat kirjoittamiseen taitona. Etnografinen kirjoittaminen on luovaa työtä, jossa tutkija jäsentää, prosessoi ja tekee näkyväksi tutkimuksensa moninaisuutta. Akateemisen kirjoittamisen kolme vaihetta

ovat tiedon tuottaminen ja itselle kirjoittaminen, tiedon systemaattinen jäsentäminen sekä tiedon kommunikointi lukijalle.

Tutkimussuunnitelma on kulttuurien tutkijan Magna Carta, jonka tekemiseltä yksikään akateeminen toimija ei välty. Sen kirjoittamisessa korostuvat tutkimuksen idean kristallisointi ja täsmälliset ilmaisut, joiden tulee olla myös oman tieteenalan tai akateemisen maailman ulkopuolisten lukijoiden ymmärrettävissä. Menetelmäkirjan päättävässä luvussa ”Tutkimussuunnitelma” professorit Outi Fingerroos ja Laura Stark hahmottavat, miten kulttuurien tutkijan tiellä kulkemista selkeyttävä kartta tulisi laatia, jotta argumentointi olisi selkeää. Luvussa on erilliset osiot maisterintutkielmien ja rahoitushakemusten tekijöille. Selkeä tutkimussuunnitelma antaa tekijälle avaimet siihen, mitä kandidaatintutkielmassa, pro gradussa tai väitöskirjassa tutkitaan, miten tähän tavoitteeseen päästään sekä miksi aiheen tutkiminen on ylipäätään tieteellisesti mielekästä ja yhteiskunnallisesti tärkeää. Yliopistomaailmassa tutkimussuunnitelman merkitys on suuri, sillä sen tekoon palataan kaikissa opintojen vaiheissa ja se sisältyy usein myös akateemisten työtehtävien hakemusasiakirjoihin. Akateeminen kilpailu on kovaa. Hankkeen rahoituksen saamiseksi ei riitä pelkkä hyvä hakemus: sen on oltava huippu. Fingerroos ja Stark antavat vinkkejä siihen, miten tutkimussuunnitelma voidaan laatia selkeästi ja uskottavasti niin, että opinnäytteellä tai hankkeella olisi paremmat mahdollisuudet päästä maaliin asti.

Lopuksi

Tämän menetelmäkirjan tehtävänä on kannustaa opiskelijoita ja tutkijoita rohkeuteen: testaamaan, soveltamaan ja keksimään uusia sovellutuksia. Menetelmä ei ole automaattinen tie totuuteen vaan tienviitta ja apuväline. Menetelmien kehittäminen ja testaaminen saa olla myös hauskaa! Parhaimmillaan menetelmiin liittyy samaa keksimisen ja oivaltamisen riemua kuin mihin tahansa luovaan työhön. Toivomme, että teos kannustaa lukijaa ennakkoluulottomuuteen ja omien menetelmien keksimiseen. Teoksen luvut ovat työkalupakkeja, joista voi poimia juuri ne työvälineet, jotka auttavat omaa ajattelua parhaiten.

Lähteet

- Brewer, John D. 2000. *Ethnography*. Maidenhead: Open University Press.
- Davies, Charlotte Aull. 2008. *Reflexive ethnography. A guide to researching selves and others*. Lontoo ja New York: Routledge.
- Fetterman, David M. 2011. *Ethnography. Step-by-step*. 3. p. Los Angeles ja Lontoo: Sage.
- Fingerroos, Outi. 2014. Etnologinen katse. Virkaanastujaisluento 3.12.2014. *Elore* 22:1. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://doi.org/10.30666/elore.79188>.
- Fingerroos, Outi. 2018. *Etnologia, antropologia ja kulttuuripolitiikka. HELA. Laitoksen historia*. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/hela/meidan-laitoksemme/laitoksen-historia>.
- Gothóni, René. 1997. Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. Julkaisussa: Viljanen, Anna Maria & Lahti, Minna (toim.) *Kaukaa haetua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 136–148.
- Iltaanen, Maija. 2010. *Yksiköistä yhteisöksi: katsaus Jyväskylän yliopiston Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksen oppiaineiden historiaan sekä yhteislaitoksen vaiheisiin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/37804>.
- Ingold, Tim. 2008. Anthropology is not ethnography. *Proceedings of the British Academy* 154, 69–92.
- Kajander, Konsta. 2016. Terävyyttä etnologiseen tutkimusprosessiin. Arvio teoksesta Jouhki, Jukka & Steel, Tytti (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi: kohti avoimempaa tutkimusprosessia*. *Elore* 23:2. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://doi.org/10.30666/elore.79268>.
- Karjula, Emilia & Mahlamäki, Tiina. 2017. *Kurinalaisuutta ja kuvittelua. Näkökulmia luovaan tietokirjoittamiseen*. Turku: Kustantamo Tarke.
- Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.). 2005. *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry.
- Kouri, Jaana (toim.). 2015. *Askel kulttuurin tutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto.
- Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (1999/488). [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990488>.
- Lehtonen, Mikko (toim.). 2021. *Kulttuuri & yhteiskunta. Kulttuurintutkimuksen klassikkotekstejä*. Tampere: Vastapaino.
- Leimu, Pekka & Korhonen, Teppo (toim.). 1997. *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*. Turku: Turun yliopisto.
- Lönnqvist, Bo, Uusitalo, Eeva & Kiuru, Elina (toim.). 1999. *Kulttuurin muuttuvat kasvat: johdatusta etnologiatieteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Marander-Eklund, Lena, Illman, Ruth & Henriksson, Blanka (toim.). 2004. *Metodkompassen: kulturvetarens metodbok*. Åbo: Åbo Akademi.

- Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>.
- Mustajoki, Henriikka. 2018. Ennakoiva etiikka tutkimustyössä. Vastuullinen tiede, 15.03.2018. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/ennakoiva-etiikka-tutkimustyossa>.
- Pennanen, Jukka, Samallahti, Leena & Haapalainen-Tiainen, Helena (toim.) 1985. *Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa*. Ethnos-toimite 1. Helsinki: Ethnos, 19–22.
- Pöysä, Jyrki, Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.). 2010. *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Tieteen termipankki: Filosofia: Analyysi. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:analyysi>.